

В.М. Розумюк

*кандидат політичних наук, старший науковий співробітник
відділ теорії міжнародних відносин
Інститут світової економіки та міжнародних відносин
НАН України*

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті досліджуються загальні аспекти проблеми національного суверенітету в сучасних міжнародних відносинах. Автор визначає зміст поняття «суверенітет», у широкому історичному контексті дає стислий огляд теоретичної еволюції цього поняття, аналізує причини і наслідки трансформації цього феномену за умов глобалізації.

Ключові слова: держава, національний суверенітет, зовнішня політика, міжнародні відносини, глобалізація.

Актуальність дослідження проблеми національного суверенітету обумовлена, передусім, тим масштабним проектом демократичної уніфікації системи міжнародних відносин і сучасної світової політики, що нині реалізується державами євроатлантичного світ-системного ядра, а також потужними процесами глобалізації та регіональної інтеграції.

Мета статті – в широкому історичному контексті визначити та проаналізувати основні чинники формування і трансформації теоретичних уявлень про суверенітет.

Завдання статті – висвітлити причини і наслідки еволюції феномену національного суверенітету в сучасних міжнародних відносинах.

Подібно до переважної більшості термінів соціально-гуманітарних дисциплін, поняття «суверенітету» не має загальновизнаного чіткого й однозначного визначення, а різні його інтерпретації подекуди суперечать одна одній. Це, передусім,

пов'язано з тим, що феномен «суверенітету» взагалі і «національного суверенітету», зокрема, ніколи не був статичним явищем, а його трансформація завжди була надзвичайно складним динамічним процесом, в межах якого держави створювали, втрачали та передавали іншим політичним акторам ряд своїх владних функцій. Відповідно, і теоретичні уявлення про суверенітет, і практика їх реалізації суттєво різнилися залежно від історичної епохи, цивілізаційної приналежності та існуючої моделі міжнародних відносин, тож при аналізі цього феномену будь-який дослідник завжди поставав перед небезпекою механістичної схематизації та надмірного спрощення. До того ж виняткова увага юристів і політологів саме до інституту державного суверенітету та специфіки міждержавної взаємодії заперечується самою Історією, оскільки міжнародна політика ніколи не спрощувалася до примітивного зіткнення «держав – більйрдних шарів», а недержавні актори (наприклад, церква чи великі колоніальні компанії) завжди суттєво впливали на політичний курс провідних країн світу, постійно конкуруючи з ними в боротьбі за владу, визнання та матеріальні ресурси.

Зазвичай «суверенітетом» називають право (суверенітет де юре) та можливість (суверенітет де факто) «суверена» (монарха, держави, нації – тобто певного суспільно-політичного актора) самостійно визначати власну зовнішню і внутрішню політику, тобто незалежність «суверена» на міжнародній арені та його виняткову владу в межах певної території. Отже, «суверен» володіє всією повнотою влади та монополією на легітимне використання сили в межах своїх володінь, не визнає жодної вищої влади над собою та сам визнаний іншими «суверенами» як незалежна політична одиниця, що вільна від зовнішнього втручання в її внутрішні справи.

Вперше концепція суверенітету (в її сучасному вигляді) була теоретично обґрунтована і чітко сформульована інтелектуалами та державними діячами Західної Європи (Ж. Боден, Т. Гоббс, А.Ж. Рішельє) [1] періоду пізнього середньовіччя водночас як філософсько-юридична та соціально-політична доктрина, проте було б помилкою вважати її суто європейським надбанням. Власне

кажучи, суверенітет – це необхідна політична й юридична ознака держави, що тією чи іншою мірою була притаманна всім державам різних цивілізацій і епох, хоча реальний зміст та ідеологічне обґрунтування суверенітету, залежно від історичних обставин, могли суттєво змінюватися. Так, уже в першому з відомих нам письмових міжнародно-правових документів – договорі хетського царя Хаттушиля III і єгипетського фараона Рамзеса II від 1296 р. до н.е. – обидва монархи, ототожнюючи державу з особою володаря, визнавали легітимність влади одне одного та визначали лінію територіального кордону між країнами, зобов'язувалися не приймати політичних перебіжчиків і повертати їх назад разом з майном, спільно воювати проти внутрішніх і зовнішніх ворогів та придушувати заколоти [2].

Можна сказати, що в різні історичні епохи своєрідні теоретичні аналоги європейської доктрини суверенітету завжди створювались у ґрунтованих на принципі «балансу сил» регіональних міжнародних системах з кількома основними учасниками. Ототожнюючи суверенітет із свободою, політичні лідери незалежних держав розглядали його як найвищу цінність, тоді як представники могутніх імперій з месіанськими універсалістськими претензіями послідовно заперечували концепцію суверенітету в теорії і на практиці. Видається цілком природним, що і в середньовічній Західній Європі ця доктрина була сформульована саме в період створення великих централізованих держав як відповідь національних монархій (передусім Франції й Англії) на гегемоністські амбіції правителів Священної Римської імперії германської нації, фінансово-релігійний шантаж Римських пап і традиційний феодальний сепаратизм.

Відповідно і стверджувалася концепція суверенітету не стільки на сторінках багатотомних монографій чи в наукових диспутах, скільки в численних війнах і дипломатичних переговорах. Зрештою, після цілої низки кривавих конфліктів остання спроба Габсбургів підпорядкувати собі німецьких князів під час Тридцятилітньої війни провалилася, остаточно поховавши їх мрію про універсальну загальноєвропейську імперію, і Вестфальський мир 1648 р. затвердив право кожного монарха

повновладно розпоряджатись у межах власних територіальних кордонів і вести самостійну зовнішню політику, ознаменувавши тим самим тріумф принципу суверенітету.

Якщо переважна більшість апологетів абсолютизму XVI – XVIII ст. наділяла суверенітетом державу в особі монарха, ототожнюючи їх (загальновідома фраза Людовика XIV «держава – це я»), то ідеологи Просвітництва (Руссо, Вольтер, Маблі) та діячі Великої французької буржуазної революції (Сійєс, Марат, Робесп'єр) звинуватили сам політичний інститут королівської влади в егоїзмі та волюнтаризмі. Стверджуючи, що монархи переслідують лише свої корисливі династичні інтереси, намагаючись збільшити територіальні володіння, здобути собі славу та зміцнити всередині країни найжорстокіший деспотизм, ігноруючи нагальні потреби широких верств населення, вони дійшли безапеляційного висновку: «Бог створив світ, а королі пограбували його». Буржуазним публіцистам видавалося недопустимим розглядати міжнародні відносини як взаємини між монархами, тож ідеям станового суспільства і божественної природи королівської влади вони протиставили ідеї нації та національного суверенітету – права «нації» на свободу вибору соціального ладу та політичного режиму, територіальну цілісність національної держави, незалежний курс зовнішньої політики. Відповідно, ідеологами Просвітництва вже не монарх, а нація проголошувалася сувереном – джерелом усієї влади і найвищою позаісторичною суспільною одиницею. Якщо ж відсторонитись від філософських метафізичних абстракцій, то конкретний політичний зміст цієї теоретичної доктрини полягав у протиставленні інтересів вузького кола дворянства інтересам верхівки буржуазії, яка під час боротьби за політичну владу прирівняла й ототожнила власні потреби з інтересами всієї нації, намагаючись здобути якнайширшу підтримку в політичній боротьбі з абсолютизмом (недарма марксистські історики з неприхованою іронією говорили про суверенітет (одного) експлуататорського класу в капіталістичній державі).

Отримавши загальне визнання в Європі після укладення Вестфальського миру 1648 р., концепція суверенітету поступово

набула світового поширення. Зрештою, у ХХ столітті кодифікація норм міжнародного права, створення Ліги Націй та ООН остаточно ствердили суверенітет як основний принцип побудови міжнародних відносин, проте практика світової політики також суттєво не змінилась. Хоча суверенітет прямо пов'язується з тим положенням, що всі держави є автономними та незалежними політичними акторами з рівними правами і обов'язками, які мають дотримуватися принципу невтручання у внутрішні справи інших, але формально-юридична рівність країн з точки зору міжнародного права не може приховати той факт, що всі вони суттєво відрізняються за кількістю населення, розмірами території, обсягом природних ресурсів, рівнем соціальної стабільності й технологічного розвитку, внаслідок чого у світовій політиці неминуче утворюється своєрідна ієрархічна стратифікаційна піраміда, а національна могутність провідних держав світу робить їх суверенітет значно «більш рівним». Уже в наш час в численних міжнародних конфліктах чимало країн мали нагоду переконатися в справедливості думки, висловленої Фуکیدідом ще в V ст. до н.е.: «У людських взаєминах право має сенс лише тоді, коли при рівності сил обидві держави визнають спільну для тієї та іншої сторони необхідність. В іншому разі сильніший вимагає можливе, а слабший змушений підкоритися» [3].

На початку ХХІ століття, як і кілька тисячоліть тому, непорушність суверенітету – це просто абстрактна теорія, яка реалізується лише за наявності у держави достатнього владно-силового потенціалу. Якщо ж країна заслабка... – існують й інші політико-правові концепції: несuverенних і напівсуверенних держав, неспроможних країн (Failure State) та інш. Теорія міжнародного права і практика світової політики в усі часи передбачали і допускали серйозні обмеження суверенітету слабких держав аж до повної їх ліквідації як незалежних політичних суб'єктів. Відповідно, хоча офіційно нерівноправні договори, сфери впливу та інститут протекторату, режим капітуляцій і кондомініуму, підмандатні території та колоніальні володіння залишились в далекому темному минулому, проте впродовж останніх десятиліть їм на зміну активно розробляються нові

правові форми реалізації відносин залежності та васалітету, що повинні приховати фактичні обмеження державного суверенітету слабких країн. Так, відносно нещодавно з'явилися так звані «миротворчі операції», «гуманітарні інтервенції», «примушення до миру» та інші евфемізми втручання у внутрішні справи нібито суверенних держав.

Насамперед активізація цих теоретичних розробок і безцеремонність їх практичного втілення пов'язані з крахом біполярної міжнародної системи і формуванням однополярного Pax Americana. Ілюзія всемогутності та імперський месіанізм Вашингтона призвели до того, що наприкінці ХХ – початку ХХ століття США відійшли від (принаймні офіційно задекларованої раніше) безумовної віри і поваги до міжнародного законодавства, прямо зазіхнувши на «священну корову» міжнародного права з часів Вестфальського миру – принцип державного суверенітету. Наприклад, намагаючись створити видимість юридичних підстав для втручання у внутрішні справи інших держав, США де факто запровадили право так званої «гуманітарної інтервенції». Наполегливо переконуючи міжнародну спільноту, що основним завданням зовнішньої і внутрішньої політики в посттоталітарну епоху має стати забезпечення прав і свобод кожної окремої особистості, що досі пригнічувалися державою, передусім у країнах з авторитарними політичними режимами, американські політики, дипломати, юристи, журналісти постійно наголошували на недоцільності дотримання норм суверенітету і територіальної цілісності, оскільки ці «застарілі інститути» в довгостроковій перспективі не залишають жодних шансів на перемогу «гуманізму» і «демократії».

Використовуючи ці теоретичні напрацювання, Генеральний секретер ООН Кофі Аннан під прямим американським тиском у своїй промові на 54-й сесії Генеральної Асамблеї чітко розмежував концепції державного та індивідуального суверенітетів. Стверджуючи, що в сучасних міжнародних відносинах обидва ці поняття зазнають суттєвих змін, він наголосив на пріоритеті основних прав та основоположних свобод кожної окремої людини, унаслідок чого «індивідуальний суверенітет у зв'язку з

усвідомленням права кожної людини контролювати власну долю» посилюється, тоді як державний суверенітет занепадає. На його думку, традиційні принципи невтручання у внутрішні справи інших країн, непорушності кордонів, політичної автономії та державної незалежності поступово втрачають свою абсолютну юридичну силу та більше не зможуть слугувати надійним захистом для репресивних диктаторських режимів, тож хоча подібна трансформація концепції державного суверенітету «буде сприйнята багатьма зі скептицизмом і, навіть, ворожістю», але це «та еволюція, яку ми повинні вітати» [4].

Жорстко критикуючи «відкинуті часом міжнародні організації» (ООН), після 11 вересня 2001 р. Сполучені Штати відверто проголосили доктрину зміни (потенційно ворожих) політичних режимів в інших країнах і превентивних війн проти них як центральний елемент власної зовнішньополітичної стратегії, розпочавши військові операції проти Афганістану та Іраку, погрожуючи Ірану, Сирії і Північній Кореї. Якщо колись американці були батьками-засновниками більшості всесвітніх універсальних організацій та установ (Ліга Націй та ООН, Бреттон-Вудські інститути – МВФ і Міжнародний банк реконструкції та розвитку, ГАТТ-СОТ, мережа військових союзів і т.д.), які, перебуваючи під контролем США, разом із тим приховували одноосібний характер їх гегемонії, то наприкінці ХХ – початку ХХІ століття Вашингтон почав розривати будь-які юридичні та політичні угоди, що обмежували його простір для маневру. Загальний настрій американського істеблішменту в той період надзвичайно красномовно висловив один високопосадовець адміністрації Буша, заявивши колишньому командувачу Об'єднаними повітряними силами НАТО в Європі генералу Уеслі Кларку після війни в Югославії: «Ніхто не вправі говорити нам, де ми можемо чи не можемо бомбити» [5].

Слід особливо зазначити, що агресивна зовнішня політика США була підкріплена масштабною ідеологічно-пропагандистською кампанією, яка зачепила й академічну сферу. Намагаючись зобразити процес реалізації власних егоїстичних імперських економічних та політичних інтересів як альтруїстичне

служіння всьому людству, тісно пов'язані з американським урядом університетська професура та аналітики «мозкових центрів» проголосили «кінець історії» і настання якісно нового етапу в житті міжнародної спільноти – «глобалізації».

У численних статтях і монографіях Ф. Фукуяма, К. Омае, Д. Бхагваті, Т.Фрідман та інші (передусім, неоконсервативні) автори виступили відданими апологетами «демократизації» і «глобалізації», стверджуючи, що ці процеси насправді створюють якісно новий динамічний світ без кордонів і обмежень та інтегрують міжнародну спільноту в єдине ціле. На їх думку, вже зараз глобалізація охопила всі виміри суспільного життя – економічний, політичний, культурний – змінюючи всі світові соціальні устрої, системи міжнародної політики та характеристики її ключових акторів, унаслідок чого суверенна держава перестала бути основним елементом світового порядку, а можливості нації визначати власну історичну долю зменшились. Вони наголошували, що відбувається занепад суверенітету незалежних країн, ослаблення їх внутрішніх суспільних структур, звуження сфери діяльності національних урядів і, найголовніше, формується новий тип «громадян світу», які лояльні не до окремих держав, а до позадержавних структур глобального громадянського суспільства. Надалі (вже у недалекому майбутньому) зростаюча економічна і політична взаємозалежність, науково-технічна революція та нові форми соціальної організації людства взагалі не залишать місця для суверенної держави-нації, перетворивши традиційний інститут територіально обмеженого правління на історичний анахронізм і політичну аномалію [6].

Навіть більше, в інтерпретації апологетів глобалізації «криза, занепад держави-нації», «відмирання, зведення нанівець, знищення суверенної держави» постали не просто логічним наслідком об'єктивних історичних (політичних та економічних) процесів, але й бажаним результатом суспільного прогресу, наближення якого слід усіяко вітати. Розглядаючи саме існування суверенних держав як основну причину міжнародних економічних криз і кривавих війн, вони підкреслювали, що усунути ці однозначно негативні явища можливо лише в разі трансформації світової

політичної системи незалежних країн у єдину універсальну державу, тобто відмови всіх країн від суверенітету на користь всесвітньої імперії з урядом, який буде правомочний видавати постанови, обов'язкові для всіх народів.

З цими пророцтвами переходу від світу суверенних держав до глобального «світового села» цікаво корелюють різноманітні передбачення розукрупнення існуючих держав Європейського Союзу і прогресуючої тенденції регіоналізації європейської політики. Так, відображаючи мрії брюссельських бюрократів, наприкінці ХХ ст. підрозділ прогнозних досліджень при Єврокомісії оприлюднив своє бачення основних напрямків розвитку ЄС упродовж наступного десятиліття, причому усі п'ять «Сценаріїв Європи – 2010» передбачали суттєве зростання ролі регіонів, ну а в деяких варіантах вони фактично перебирали на себе функції і посідали місце національних держав. Щоправда, прогнозуючи поступове, але неухильне занурення центральних органів влади у стан кризи і стагнації, новітні пророки регіоналізації так і не спромоглися чітко пояснити, чому вірус некомпетентності та неефективності вразив винятково цю ланку політичного та економічного адміністрування, не зачепивши загальноєвропейський (євросклероз) і місцевий рівні.

Натомість, абстрагуючись від ідеологічно вмотивованого навіювання ліберальної пропаганди, переважна більшість незаангажованих аналітиків зазначають, що світова політика суттєво не змінила свого характеру, залишившись ареною жорсткої боротьби за владу, матеріальні ресурси та престиж. Всупереч усім розмовам про «об'єктивні та історично необхідні процеси глобалізації» та прогнозам відмирання «анахронічного традиційного інституту територіально обмеженого правління» внаслідок зростаючої економіко-політичної взаємозалежності та науково-технічної революції, омріяний «світ без кордонів» існує лише в уяві деяких політологів, які живуть і працюють в країнах «золотого мільярда». Світ «глобального громадянського суспільства», орієнтований не на державну могутність, а на «права людини» і подібні пропагандистські фантоми, з'являється та прогресує тільки на телевізійних екранах і книжкових сторінках.

Попри всі фантазії відомих мрійників про «кінець історії», «третю хвилю – дев'ятий вал безальтернативної демократизації», «зіткнення цивілізацій» і «неминучу глобалізацію, яка призведе до повного занепаду інституту державності», основними дійовими особами на міжнародній арені залишаються і в найближчому майбутньому будуть егоїстично налаштовані держави-нації (для деяких краще підходить визначення держави-імперії), а не «люди доброї волі», «світова громадська думка», транснаціональні корпорації чи міжнародні організації. Саме держави нині визначають структуру світової політики та конструюють міжнародні режими, саме державні інститути продовжують концентрувати у своїх руках матеріальні та інтелектуальні ресурси, зберігаючи свій домінуючий вплив на недержавних акторів. Упродовж ХХ століття держава значно розширила свої функції в суспільному житті, тож можна очікувати, що в ХХІ ст. її позиції продовжуватимуть зміцнюватися.

Разом із тим, надзвичайна гетерогенність світового співтовариства неминуче призводить до виключної асиметрії серед діючих на світовій арені націй-держав. Лише деякі з них є самодостатніми центрами, наділеними всіма атрибутами могутності, тоді як псевдодержави периферії мають лише формальні атрибути незалежності – гімн, герб, прапор, власного президента, місце в ООН і національну збірну з футболу. Відповідно, найпотужніші держави світу, намагаючись відігравати провідну роль у певному регіоні чи міжнародній системі загалом, прагнуть структурувати своє безпосереднє оточення у своїх інтересах і контролювати зовнішню і внутрішню політику сусідів. Найбільш відчутним в цьому сенсі є вплив «великих держав», які ніколи не проявляли зацікавленості в підпорядкуванні юридичним нормам, намагаючись завжди визначати ці норми.

Глобалізація аж ніяк не знищила державний суверенітет, а «демони вільного ринку» повністю залежать від регулюючих правил національних урядів країн світ-системного ядра навіть у найбільш відкритих секторах економіки. Провідні країни світу, передусім США, дійсно використали свою економічну і військову могутність для відкриття світової економіки, проте не абстрактні

принципи «свободи торгівлі», а конкретні національні інтереси великих держав визначають тут правила поведінки. Зустрічаючи ефективну конкуренцію з боку країн «третього світу», держави світ-системного ядра не соромляться запроваджувати різноманітні нетарифні обмеження (антидемпінгові розслідування, квотування, «добровільна» відмова від нарощування обсягів продажу товарів і т.д.), захищаючи власний ринок попри теоретичне визнання благ вільної торгівлі. Як іронічно прокоментував З. Бжезінський тезу Т.Фрідмана про вирівнювання можливостей: «Рівний» ігровий майданчик перекошується кожного разу, коли це зачіпає інтереси США» [7]. У реальному житті уряди не покірні жертви глобалізації, а її творці, тож, зберігаючи суттєву компетенцію в управлінні економічною активністю, велика держава при потребі цілком може самоізолюватися від глобальних відносин. Що ж до відданості провідних «демократизаторів» демократичним ідеалам, то, за словами заступника міністра торгівлі США Дж. Гартена, адміністрація Клінтона (так само, як її попередники й наступники) «використовувала всі зовнішньополітичні важелі заради досягнення комерційних цілей», запроваджуючи економічні санкції лише проти основних противників на міжнародній арені та відмовляючись реагувати на порушення громадянських прав у тих країнах, де американські корпорації займають провідні позиції в економіці.

У сучасному світі дійсно відбувається певна еволюція суверенітету, проте аргументи, що політичні, економічні, юридичні, військові та цивілізаційно-культурні його складники зазнали радикальних і незворотних змін, не витримують жодного критичного аналізу. Процес трансформації суверенітету й уявлень про нього за умов глобалізації дуже складний, а його динаміка доволі суперечлива, оскільки сфера національного суверенітету розширюється і звужується водночас, переходячи на якісно новий рівень реалізації державою своїх функцій. Частково вимушена, частково добровільна видозміна суверенітету призвела до своєрідного «аутсорсингу», коли місце державних установ як виняткових постачальників певних послуг посіли (номінально) недержавні актори, краще підготовлені для їх виконання, а

жорсткий дуалізм – державний/приватний сектори – змінився комплексним підходом до ефективного функціонування національної економіки.

Що ж до фактів, на основі яких деякі дослідники роблять далекосяжні висновки про крах суверенітету і втрату державою своїх прав, властивостей і функцій, то їх доцільніше інтерпретувати як занепад конкретних країн та певних різновидів держав, адже ерозія їх суверенітету не означає кризи суверенітету взагалі. Провідні держави світу використовують надбання глобалізації та діяльність недержавних акторів для збільшення національної могутності та зміцнення своєї легітимності, слабкі країни потрапляють під додатковий тиск. Для багатьох держав у сучасній міжнародній системі очевидний брак владного потенціалу та національної могутності не дозволяє перетворити формально-юридичну незалежність у реально-політичну, причому, як переконливо свідчить Історія, з кожним поколінням розірвати замкнене коло, коли слабкість створює залежність, а залежність генерує слабкість, стає все складніше й важче.

Література

1. Ришельё Арман-Жан дю Плесси, кардинал-герцог де. Политическое завещание, или принципы управления государством / [Пер. с фр. Л.А. Сифуровой; предисл., общ. ред. Л.Л. Головина]. – М. : Ладомир, 2008. – 500 с.; Гоббс Т. Сочинения: в 2-х т. / Гоббс Т.; [Пер. с лат. и англ.; Сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В.В. Соколов]. – М. : Мысль, 1989. - 622 с.; Bodin J. The Six Books of Commonwealth / Bodin J. – Cambridge: Cambridge University Press, 1962. – 512 p.
2. История дипломатии [2-е издание] / [Под. ред. В.А. Зорина, В.С. Семенова, С.Д. Сказкина, В.М. Хвостова]. – М. : Государственное Издательство Политической Литературы, 1959. – Т.1. – 566 с.
3. Фукидид. История / Фукидид; [пер. Г.А. Стратановского]. – М. : Ладомир; ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 568 с.

4. Аннан К. Две концепции суверенитета: выступление на 54-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН в Нью-Йорке / Аннан К. // Независимая газета. – 20 сентября 1999 года.
5. Wesley K. Clark Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of the Combat / Wesley K. – N.Y. : Public Affairs 2002. – 480 p.
6. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма; [пер. с англ. М.Б. Левина]. – М. : ООО «Издательство АСТ: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 588 с.; Ohmae K. The Borderless World / Ohmae K. – London: Collins, 1990. – 155 p.; Ohmae K. The end of the Nation State. – N.Y. : Free Press, 1995. – 199 p.; Бхагвати Д. В защиту глобализации / Д. Бхавати. – М. : Ладомир, 2005. – 448 с.; Friedman Th. Understanding Globalization. The Lexus and the Olive Tree / Friedman Th. – N.Y. : Farrar, Straus and Giroux, 1999. – 394 p.; Фридман Т. Плоский мир: краткая история XXI века / Т. Фридман. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 608 с.
7. Бжезинский Зб. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Зб. Бжезинский. – М. : Международные отношения, 2004. – 288 с.

The article deals with the general aspects of the problem of national sovereignty in modern international relations. The author defines the meaning of the term “sovereignty”; he makes a short survey of the theoretical evolutions of this notion in the wide historical context, analyzing the causes and the results of the transformation of this phenomena in the globalization conditions.

Key words: state, national sovereignty, foreign policy, international relations, globalization.

Статья посвящена исследованию общих аспектов проблемы национального суверенитета в современных международных отношениях. Автор определяет содержание понятия суверенитет, в широком историческом контексте даёт краткий обзор теоретической эволюции этого понятия, анализирует причины и следствия трансформации этого феномена в условиях глобализации.

Ключевые слова: государство, национальный суверенитет, внешняя политика, международные отношения, глобализация.